

EGYETEMES KORA ÚJKOR

Pató Zoltán prezentációi és tanórái alapján

Tartalom

I. Nagy földrajzi felfedezések

i. Előzmények.....	4
ii. Első hullám – portugálok.....	4
iii. Második hullám – spanyolok.....	4-5
iv. Gyarmatok Gazdasága.....	5
v. Harmadik hullám – többiek.....	5
vi. Gyarmatosítás hatása Európára.....	6
vii. Nyugat-Európa gazdasága.....	6
viii. Közép-Európa gazdasága.....	6

II. Reformáció

i. Előzmények.....	7
ii. Luther Márton fellépése.....	7
iii. Luther Márton tanításai.....	8
iv. Luther Márton egyháza.....	8
v. Kálvin János fellépése és tanításai.....	8-9
vi. Kálvin János egyháza.....	9
vii. Szervét Mihály fellépése és tanításai.....	9
viii. Szervét Mihály egyháza.....	10
ix. Münzer Tamás fellépése és tanításai.....	10
x. Münzer Tamás „egyháza”.....	10
xi. Anglikán egyház.....	10-11
xii. Ellenreformáció/katolikus megújulás.....	11
xiii. Barokk.....	11

III. Habsburgok

i. Habsburgok felemelkedése.....	12
ii. V Károly uralkodása (1519-56).....	12
iii. Spanyol monarchia fénykora.....	13

IV. Hollandia

- i. Németalföldi szabadságharc (1566-1609)13
- ii. Holland aranykor13

V. Anglia

- i. Előzmények.....14
- ii. VIII Henrik uralkodása (1509-47).....14
- iii. I Erzsébet uralkodása (1558-1603) 14-15
- iv. Stuart-házi királyok (I Jakab)15
- v. I Károly uralkodása (1625-49)15
- vi. Angol polgárháború (1642-49)15
- vii. Cromwell diktatúrája (1649-58)16
- viii. Stuart-restauráció (1660-88)16

VI. Franciaország

- i. Előzmények.....17
- ii. Vallásháború (1562-98)17
- iii. Bourbon-dinasztia és az abszolutizmus kiépülése18
- iv. XIV Lajos uralkodása (1643-1715)19
- v. Merkantilizmus19
- vi. Terjeszkedés19

VII. Összefoglalás

- i. Fogalmak 20-22
- ii. Események..... 22-23
- iii. Személyek 23-24
- iv. Évszámok..... 24-25

Nagy földrajzi felfedezések

Előzmények:

- Gazdasági okok:
 - Európa népessége nőtt a pestisjárvány után-> **élelmiszer- + nyersanyaghiány**
 - **aranyéhség**
 - keleti kereskedelem kiszivattyúzta a nemesfémeket
 - oszmán-török terjeszkedés drágította a levantei kereskedelmet
 - kimerültek a magyar és cseh aranybányák
- Politikai okok:
 - 1479 – Aragónia és Kasztília egyesült -> egységes Spanyolország
 - 1490 – Granada elfoglalásával kiűzik az utolsó mórokat -> rekonkvizta vége
- Szellemi megújulás:
 - humanisták felfedezték az antik tudományok eredményeit
 - **geocentrikus világkép** (Ptolemaiosz) -> új világtérkép
- Technikai fejlődés:
 - elterjedt az iránytű
 - új hajótípusok: **karavella**, karakk

Első hullám – portugálok:

- India felé, keletre:
 - Bartolomeo **Diaz** elérte a **Jóreménység-fokot**
 - **1498 – Vasco da Gama** eljutott **Indiába** Afrikát megkerülve
 - XVI század során elérték Kínát (Makaó) és Japánt, a letért hajók pedig Dél-Amerikát (Brazília)
 - Afrika partjain **kereskedőtelepeket** hoznak létre
 - uralják az Indiával való kereskedelmet

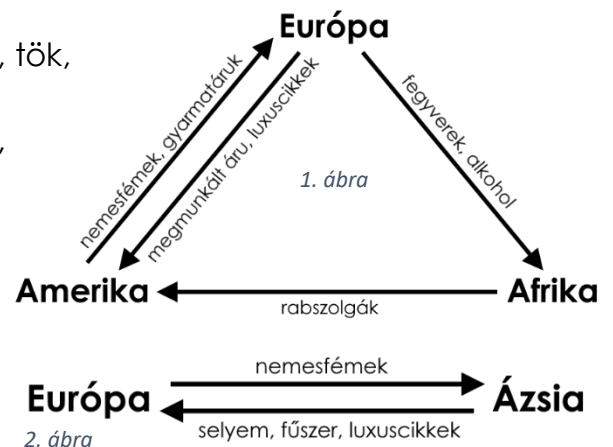
Második hullám – spanyolok:

- India felé, nyugatra:
 - **1492 – Kolumbusz Kristóf** a Bahamákkal **elérte Amerikát** (+ további három utat vezet, abban a hitben, hogy Ázsiában jár)
 - Amerigo **Vespucci** felismerte, hogy a felfedezett földterület egy új földrész
 - **1519-1522 – Fernando Magellán** egyik hajója körbe hajózta a Földet

- A világ „felosztása”:
 - **1494 – tordesillasi szerződés** (48. hosszúsági fok mentén)
 - **1529 – zaragozai szerződés**
- Közép- és Dél-Amerika meghódítása:
 - **konkvisztádorok**: spanyol hódítók
 - indián/prekolumbián civilizációk:
 - **aztékok** (Mexikó): Hernando **Cortez** 500 emberével leigázta őket
 - **maják** (Yucatán-félsziget): lehanyatlottak a behurcolt betegségek miatt
 - **inkák** (Peru): Francisco **Pizarro**
 - **gyarmatok, alkirályságok** szerveződtek a meghódított területeken
 - indiánokat erőszakosan megkeresztelték és kényszermunkára fogták őket

Gyarmatok gazdasága

- Arany- és ezüsbányák: kitermelt nemesfémeket Európába szállították
- Ültetvényes mezőgazdaság:
 - új növények: bab, kukorica, krumpli, tök, paradicsom
 - gyarmatárúk: dohány, kakaó, kávé, cukornád, gyapot
- Munkaerő-utánpótlás Afrikából érkezett
- **Atlanti háromszög** (1. ábra)
- **Indiai tengeri út** (2. ábra)
- Hanza út: Észak-Európa
- A Selyemút és a Levantei út eljelentéktelenedik

Harmadik hullám – többiek:

- Angolok, hollandok, franciák:
 - XVI. század második felében felfedezték Észak-Amerikát
 - kalózok (Sir Francis **Drake**)
 - XVII. század során állandó települések jöttek létre -> gyarmatok
 - **1602 – Virginia**
- Oroszok:
 - XV. században Moszkva vezetésével egyesültek az orosz fejedelemségek és függetlenedtek a tatároktól
 - XVI-XVII. században gyors terjeszkedés történik szárazföldön
 - Szibéria gyarmatosítása

Gyarmatosítás hatása Európára

- **Árforradalom:**
 - nagy mennyiségű nemesfém jött az Újvilágból -> leértékelődik
 - nőtt a mezőgazdasági termékek és az iparcikkek ára -> **infláció**
- Közvetlen hasznot húzó cselekvései (spanyolok, portugálok)
 - reprezentatív építkezések (pl.: Madrid)
 - nagyhatalmi háborúk
 - iparcikkeket gazdaságilag fejlett területekről vásároltak (Németalföld, Anglia)
 - **elszegényedtek a XVII. század elejére**

Nyugat-Európa gazdasága (XVI.sz.)

- Korai kapitalizmus:
 - bővülő piac + árnövekedés -> fejlődő kereskedelem -> gazdaság alapja a **haszonért befektetett tőke** lett
 - vállalkozó **polgárok** tőkével biztosították a termeléshez szükséges eszközöket
 - megszerveződött a kereskedelem és a termelés -> **vállalkozások, részvénytársaságok** (pl.: Angol Kelet-indiai Társaság)
 - **részvények:** befektetett tőke arányába osztalékot fizettek a haszonból
 - **tőzsde:** zárt, szabályozott piac részvények és áruk kereskedelmére
 - **brókerek:** tőzsdei üzletkötők (kereskedők)
 - megnőtt a bankok és a hitelek szerepe
- Kézműipar:
 - **tőkések manufaktúrákat** hoztak létre (céhek nem tudtak eleget termelni)
 - **munkafolyamatok részekre bomlanak**
 - polgárosodó földbirtokosok (**gentry**) bér munkát alkalmaztak
 - Angliában **bekerítések**
 - következő évszázadokban a vidéki és a városi társadalom átalakult, **polgárosodott**

Közép-Európa gazdasága (XVI.sz.)

- Árforradalom:
 - a mezőgazdasági termékek ára nőtt -> **földesurak növelték a majorságok méretét**, amik robotmunkával voltak megművelve
 - a **feudális gazdaság és társadalmi berendezkedés bebetonozódott**

Reformáció

Előzmények

- XVI század elején újabb válság alakult ki:
 - **humanizmus** a középkori vallásosság alapját kezdte ki
 - világias életvitel (**reneszánsz**) miatt a **pápaság tekintélyt veszített**
- Katolikus **búcsú**:
 - bocsánatos bűnökért a purgatóriumban kell vezekelni, de ez vezekléssel rövidíthető (pl.: önsanyargatás, böjt, gyónás, stb.)
 - **búcsúcédulával** pénzért megvehetővé vált a bűnbocsánat
- **X Leó pápa búcsúcédulái**:
 - a Szent Péter székesegyház építésére
 - német főpapok méltóságukat vásárolhatták meg
 - bankok is árulták -> **világiak**

Luther Márton fellépése

- Ágoston-rendi szerzetes
- egyetemi tanár
- **1517.okt.31. – Wittenbergben közzétette Luther a 95 pontját**
 - célja a katolikus egyház megreformálása volt
 - innen számítjuk a **reformáció kezdetét**
- A pápa és a német-római császár (V. Károly) is ellene:
 - egyházi és birodalmi átok
 - Luther szembeszegült velük (elégeti a pápai bullát)
 - német fejedelmek egy része támogatta a császárral szemben (tiltakoztak/protestáltak -> **protestáns**)
- Luther **lefordította német nyelvre a Bibliát**
- **1530 – ágostai hitvallás**: kidolgozták a hittételeket
- Vallásháború
 - császár + katolikus fejedelmek vs protestáns fejedelmek
 - **1555 – augsburgi vallásbéke**:
 - **Akié a föld, azé a vallás** („cuius regio, eius religio”): a fejedelmek maguk választhatták a vallást, az alattvalóik vagy követték őket, vagy elköltöztek
 - csak az **evangélikus** és a **katolikus** vallás közül lehetett választani

Luther Márton tanításai

- **Elvetette a katolikus dogmákat**
 - bűnt csak Isten bocsáthat meg -> csak hit által (Isten kegyelméből) lehet üdvözölni
 - **Biblia tanításaiból** kell kiindulni -> ismerni és olvasni kell (anyanyelvi Biblia)
 - anyanyelvi igehirdetés
- Egyház közvetítő szerepét elvetette
 - tagadta a pápa különleges hatalmát, az egyházi hierarchiát
 - **szekularizációt** hirdetett
 - elvetette a **szerzetesrendeket** és a **cölibátust**
 - hét szentségből csak kettőt tartott meg: **keresztség** és **úrvacsora**

Luther Márton egyháza

- Elnevezés: **lutheránus/evangélikus**
- Elterjedés:
 - északnémet területek, Skandinávia, Baltikum
 - Magyarországon: felvidék és az erdélyi szászok
- Egyházszervezet:
 - laza
 - közösségeket **lelkészek** vezetik
 - lelkészeket **püspökök** felügyelik, akik a zsinaton egyenrangúak
- Templom:
 - homlokzaton: gyakran „Erős vár a mi Istenünk” Luther idézet
 - csúcsdíz: kakas/kereszt
 - belső: egyszerű, szerényen díszített

Kálvin János fellépése és tanításai

- francia származású prédikátor
- inkvizíció elől Genfben menekült
- Radikálisan szakított a katolikus tanításokkal:
 - Luther teológiai tanításai
 - Biblia az alap
 - anyanyelvi igehirdetés
- **Predestináció/eleve elrendelés**: Isten előre kiválasztotta a mennybe kerülőket
 - hinni kell, hogy üdvözülésre választott Isten, ezért tisztes, dolgos élettal kell ennek megfelelni:

- **szigorú erkölcsi előírások** -> **polgári erények** előtérbe kerültek
 - mértéktartás
 - szorgalom
 - munka
 - szellemi és anyagi gyarapodás
- **zsarnokölés elve**: uralkodók Istentől kapott feladata a népet szolgálni -> ha nem a népet szolgálja, leváltható
 - **ellenőrzött hatalom**: uralkodóval szembenálló rendek körében népszerűvé tette

Kálvin János egyháza

- Elnevezés: **kálvinista/református**
- Elterjedés:
 - Svájc, Hollandia, Skócia
 - Magyarországon: magyarok
 - jelentős kisebbség: Anglia, Franciaország
- Egyházszervezet:
 - önálló közösségek
 - közösségeket **lelkészek** vezetik
 - **presbiterek (világi egyházfelügyelők)** ellenőrzik a lelkészeket
 - **konzisztórium** (presbiterekből álló tanács pedig a híveket felügyeli)
 - **püspökök**, akik a zsinaton egyenrangúak
- Templom:
 - csúcsdísz: buzogány/csillag
 - belső: egyszerű, szerényen díszített

Szervét Mihály fellépése és tanításai

- spanyol orvos
- inkvizíció elől Genfbe menekült
- Kálvin eretnokségért perbe fogta, és máglyán elégették
- **Tagadta a Szentháromságot**
 - elvetette a Szentlélek létezését és hogy Jézus Krisztus isten volt

Szervét Mihály egyháza

- Elnevezés: **antitrinitárius/unitárius** (Erdélyben)
- Elterjedés:
 - Erdély, Lengyelország
- Egyházszerkezet:
 - önállóak
 - közösségeket **lelkészek** vezetik
 - Erdélyben egy **unitárius püspök** fogja össze a közösségeket
- Templom:
 - homlokzaton: gyakran „Egy az Isten!”
 - csúcsdíz: toronygomb
 - belső: egyszerű, szerényen díszített (piros, kék)

Münzer Tamás fellépése és tanításai

- radikális német prédikátor
- városi szegények és a parasztok között volt népszerű a tanítása
- **Újrakeresztelkedés**: az ember csak felnőttként dönthet a hitéről
- Társadalmi követelések: **vagyonközösség** és az **államhatalom megszüntetése**
- Erőszakos módszerek

Münzer Tamás „egyháza”

- Elnevezés: **anabaptista/újrakeresztelő**
- Elterjedés: nyugat-európai városok
- „Egyházszerkezet”:
 - független, bujkáló közösségek

Anglikán egyház

- **VIII Henrik** angol király válását nem engedélyezte a pápa (spanyol konfliktustól tartva), ezért kinevezte magát az angol egyház vezetőjének -> elszakítva azt Rómától
- Tanítások:
 - **kezdetben katolikus** tanítások, **később egyre több protestáns elem**
 - külsőségek megmaradtak, de **eltörölték a szentek kultuszát** és a **cölibátust**
 - szerzetesi birtokok **szekularizálódnak**
- Elterjedés:
 - Anglia

- Egyházszerkezet:
 - önálló közösségek
 - hierarchikus
 - egyházfő: **angol király**
 - egyházi vezető: **canterburyi érsek**

Ellenreformáció/katolikus megújulás

- Római katolikus egyház válaszokat keresett a reformáció kihívásaira
 - **ellenreformáció**: jól szervezett támadás a reformáció ellen
 - **katolikus megújulás**: a katolikus egyház és tanítások megújítása
- **1545-63 – tridenti (trentói/trienti) zsinat**:
 - **megerősítették a dogmákat**:
 - pápai főség
 - 7 szentség
 - Mária tisztelete
 - Szentkultusz
 - Purgatórium
 - **reformok**:
 - elvetik a bűcsúcédulákat
 - szigorították a hitéletre koncentrációt (**papok oktatása**)
 - erkölcsi megújulás (**cölibátus**)
 - **fellépés a reformáció ellen**:
 - **index**: tiltott könyvek jegyzéke
 - **inkvizíció** felújítása
- **Jezsuita** szerzetesrend (**1540** – Jézus Társasága):
 - **Loyolai (Szent) Ignác**
 - Központosított szerkezet -> élén a **generális**
 - hűség a pápához
 - katolicizmus terjesztése
 - protestáns módszerek átvétele:
 - prédikáció
 - hitviták
 - magas szintű oktatás
 - **rekatolizáció**: uralkodók, főnemesek, egyszerű emberek tömegeit térítik meg

Barokk

- új művészeti háttér
- díszes, hatalmas, mozgalmas, zsúfolt
- érzelmekre, képzeletre ható látványvilág

Habsburgok – Spanyolország

Habsburgok felemelkedése

- **Habsburg-család:** középkor óta jelentős német uralkodócsalád
- III Frigyes: Ausztria, német-római császár
- Habsburg Miksa: Burgundia, Németalföld
- I (Szép) Fülöp: Spanyolország
- I/V **Károly:** spanyol király (1516), német-római császár (1519)

V Károly uralkodása (1519-56)

- Az első **világbirodalom:**
 - hatalmas mennyiségű nemesfém érkezett az amerikai gyarmatokról
 - megerősítette a királyi hatalmat -> rendek háttérbe szorultak
 - **abszolútizmus:** az uralkodó korlátlan hatalmán alapuló kormányzati rendszer
- **Habsburg-hegemónia:**
 - háborúk:
 - **I (Valois) Ferenc** francia királlyal – **1525: paviai csata**
 - **Német-római Birodalomban** – **1555: augsburgi vallásbéke**
 - **Oszmán Birodalommal** – tengeri és szárazföldi terjeszkedés feltartóztatása
- **1556 – V Károly lemondott a trónról**
 - **II Fülöp** (spanyol ág):
 - Spanyolország
 - Németalföld
 - Dél-Itália
 - Gyarmatok
 - **I Ferdinánd** (osztrák ág):
 - Ausztria
 - Csehország
 - Magyarország
 - német-római császári cím

Spanyol monarchia fénykora

- **II Fülöp (1556-1598):**
 - **abszolutizmus** -> a bevételek jelentős része az állam működtetésére ment el
 - reprezentatív építkezések (pl.: madridi Escorial könyvtár)
 - folyamatos, költséges háborúk
 - katolicizmus „védelme”

Spanyolország a **kiadások**, a **gazdasági fejletlenség** és az **árforradalom** következtében **XVII. század elejére elszegényedett és meggyengült**

Hollandia

Németalföldi szabadságharc (1566-1609)

- középkori **Flandria**: az egyik legfejlettebb régió
- **XVI. századtól Habsburg tartomány**
 - **vallási sérelmek**: protestánsok üldözése (északon kálvinisták)
 - **gazdasági sérelmek**: adóemelések
 - **politikai sérelmek**: rendi jogok sérelme (abszolutizmus)
- 1566 – **északon lázadás** tör ki:
 - Alba hercege véres megtorlást végez csapataival
 - **1579 – utrechtí unió (Hollandia alapja)**: holland tartományok szövetsége
 - a déli katolikusok kiegyeznek a spanyolok -> Spanyol-Németalföld
 - 1609 – Spanyolország elfogadta Hollandiát
 - 1648 – hivatalosan is elismerik a harmincéves háború végén

Holland aranykor

- Fejlett **tőkés, kapitalista gazdaság**:
 - ipari fejlődés: **manufaktúrák**
 - pénzügyi központok: **tőzsdék**
 - közvetítő kereskedelmet folytattak
- Gyarmatosítás:
 - Indonézia
 - India
 - Dél- és Észak-Amerika

Anglia

Előzmények

- 1337-1453 – Anglia a **százéves háborúban** vereséget szenvedett Franciaországtól
 - a kontinentális területeit végleg elvesztek
- **1455-1485 – rózsák háborúja** (York vs Lancaster)
 - kihalnak a középkori normann főnemesi családok (64-ből 22)
 - a **Tudor-családé** lesz a trón: VII Henrik

VIII Henrik uralkodása (1509-47)

- megerősítette a királyi hatalmat
- válása miatt szembekerül a pápával -> **anglikán egyház** (király vezette)
- halála után zűrzavaros évek
 - **Véres Mária rekatolizációs kísérlete**

I Erzsébet uralkodása (1558-1603)

- „a szűz királynő”
- Gazdaság: felgyorsult a tőkés átalakulás
 - ipar: **manufaktúrák**
 - mezőgazdaság: **bekerítések**
 - **polgárosodás**: a vállalkozó nemesség (gentry) és a parasztság (yeoman) és a polgárság összeolvad
- Belpolitika:
 - anglikán vallás szabályozása (protestáns elemek); megtűri a protestánsokat és a katolikusokat
 - belső béke és erős királyi hatalom -> gazdasági fejlődés -> **parlamenttel egyetértésben** kormányzott
- Külpolitika: a vállalkozó nemesség érdekeit szolgálta
 - kereskedelmi társaságok, **monopóliumok**
 - felfedezőutak, állami kalózok (Sir Francis **Drake**)
 - gyarmatosítás (1602 – Virginia)
 - Hollandia, Franciaország
 - protestánsokat támogatta
 - Skócia
 - támogatta a kálvinistákat **Stuart Mária** ellen
 - 20 évig börtönben tartotta, majd lefejeztette
 - **1588 – II Fülöp** büntetőhadjárata
 - **Nagy Armada**: nagy része viharban megsemmisül
- **Angol reneszánsz** fénykora (pl.: William **Shakespeare**)

Az **angol nagyhatalom alapjait** fekteti le VIII Henrik és I Erzsébet.
Az **uralkodók hatalma megerősödött**, fejlődött a **gazdaság** és felgyorsult a **tőkés átalakulás**. Nőtt a népesség és Anglia **erős tengeri** hatalommá vált.

Stuart-házi királyok (I Jakab)

- Perszonálunió Skóciával
- Királyi hatalom erősödik -> **abszolutizmus**
- Ellentétek a parlamenttel
 - **gazdasági sérelmek**: regálék növelése sértette a vállalkozók, kereskedők érdekeit
 - **politikai sérelmek**: nem hívta össze a parlamentet
 - **vallási sérelmek**: kálvinista térnyerés -> **puritánok**

I Károly uralkodása (1625-49)

- 1628 – Jogok kérvénye (Petition of Rights)
 - a parlament követeléseit látszólag elfogadta
- **1640 – rövid parlament**:
 - Kálvinista skót lázadás miatt muszáj összehívni a parlamentet adóemelésért
 - a képviselők sérelmeiket kezdik sorolni
 - I Károly feloszlatta
- **1640 – hosszú parlament**:
 - skótok győzelmei miatt újra össze kellett hívnia a parlamentet
 - kimondták, hogy a király **nem oszthatja fel** a parlamentet
 - **I Károly erőszakkal lépett fel**
 - letartóztatások -> London a parlament mellé állt
 - a királynak vidékre kellett menekülnie

Angol polgárháború (1642-48)

- **gavallérok** (király hívei) vs **kerekfejűek** (parlament támogatói)
 - kezdetben a gavallérok állnak nyerésre
- **Oliver Cromwell**
 - radikális puritán parlamenti képviselő
 - átszervezi a kerekfejű hadsereget -> **vasbordájúak**
 - több parlamenti győzelem (Marston Moor, Naseby, Preston)
- 1648 – csonka parlament: a királlyal megegyezést kereső képviselőket börtönbe záratta Cromwell
- **1649 – I Károly kivégzése**

Cromwell diktatúrája (1649-58)

- „Angol Köztársaság”
- Vezető: Cromwell – **lordprotektor**
- szentek parlamentje híveiből állt, hadseregre támaszkodott
- puritán elve: szigorú rendelkezések
- **1651 – hajózási törvény** (Navigation Act)
 - kereskedők Angliába csak saját országuk termékeit szállíthatták
 - célja a közvetítő kereskedelem megakadályozása
- Háborúk:
 - Hollandia ellen – győzött -> **angol tengeri fölény**
 - elfoglalta Skóciát és Írországot

Stuart-restauráció (1660-88)

- parlament kiegyezett a Stuartokkal
- nem tartották be, **abszolútizmusra** törekedtek
- 1688 – dicsőséges forradalom

Franciaország

Előzmények

- 1337-1453 – Franciaország a **százéves háborúban** győzelmet aratott Anglia felett
 - a **Valois-dinasztia** [váloá] megerősítette hatalmát
- **I (Valois) Ferenc (1515-1547)**
 - célja: V Károly és a Habsburgok hegemoniájának megtörése Itáliában
 - sikertelen, a vereségek hatására meggyengül a királyi hatalom

Vallásháború (1562-98)

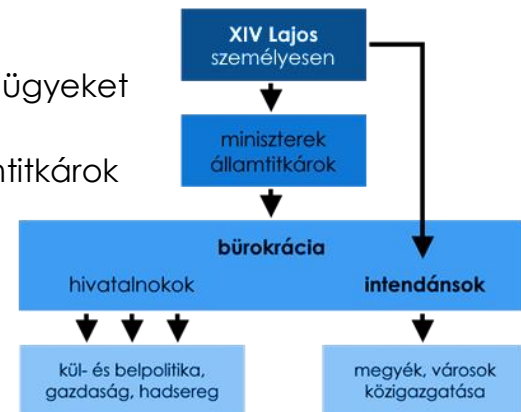
- XVI századi reformáció
 - jelentős kálvinista lakosság: **hugenották**
 - királyi hatalommal szemben álló déli területeken népszerű a vidéki nemesség és a városi polgárság körében
- **1562-1598 – vallásháború**
 - vezetői a protestáns **Bourbon-család** [burbon] és az északi katolikus főnemesség
 - **1572 – Szent Bertalan éjszakája**
 - békekísérlet Bourbon Henrik és Valois Margit esküvőjével, ám az esküvőn (és szerte az országban) legyilkolták a hugenottákat
 - a háború közben kihalnak a Valois-ák, így Bourbon Henrik örökli a trónt

Bourbon-dinasztia és az abszolutizmus kiépülése

- **IV (Bourbon) Henrik (1589-1610)**
 - katolizált a királyi címért
 - **1598 – nantes-i ediktum** [nánti]
 - korlátozott vallásgyakorlatot enged a hugenottáknak
- XIII Lajos (1610-43)
 - **Richelieu bíboros** [risöliő] államminiszter kormányzott helyette
 - 1614 után nem hívták össze a **rendi gyűlést** (1789-ig), a király rendeletekkel kormányzott -> erősödik a királyi hatalom

XIV Lajos uralkodása (1643-1715)

- „**Napkirály**”: a francia abszolutizmus és nagyhatalom fénykora
- 1643-ban, 4 évesen kerül a trónra -> **Mazarin bíboros** államminiszter kormányzott helyette
- 1648-52 – Fronde:
 - a francia rendek felkelnek a királyi hatalom ellen
 - **a polgárháborút a királpártiak nyerik** -> erősödik a hatalma
- 1661-től XIV Lajos maga kormányoz: **központosítás**
 - „Az állam én vagyok”
- **Államigazgatás központosítása**
 - **XIV Lajos személyesen felügyelte** az államügyeket (napi 18 óra)
 - **királytól függő kormány**: miniszterek, államtitkárok
 - szakképzett hivatalnokok hajtották végre a **rendeleteket: bürokrácia**
 - a vidéki közigazgatást a király által kinevezett küldöttek (**intendánsok**) felügyelték
- Rendeik kiszorítása a hatalomból
 - **1685** – visszavonta a **nantes-i ediktumot** a hugenották különállása ellen
 - **hugenották** tömegei menekültek protestáns területekre
 - létrehozza a **gallikán egyházat**, egy királytól függő katolikus egyház kialakítására
 - az **udvari nemesség** a királytól függött (**kegydíjakkal**), ellenőrizni tudta őket

A fényűző királyi udvar (**Versailles**) a **politikai és kulturális élet** központjává vált.

- **Reguláris hadsereg**: állandó toborzott hadsereg
 - nagy létszámú
 - hosszú szolgálati idő
 - egységes kiképzés -> fegyelem
 - egységes felszerelés -> egyenruha
 - egységes tisztképzés (stratégia) -> **hozzaértés** kerül előtérbe a **származás helyett**
 - **hadiflotta** fejlesztése
 - **erődök** építése

Európa **legerősebb**, ám **költséges** hadserege jön létre

Merkantilizmus

- Jean-Baptist **Colbert** pénzügyminiszter alkotta
- cél: állam bevételeinek növelése
 - **kereskedelem és ipar fejlesztése**
- **Védővámok:**
 - nyersanyag és nemesfém országban tartása -> olcsó nyersanyag
 - késztermékek exportjának segítése
 - francia piac védelme
 - verseny korlátozása
- **Országon belüli kereskedelem** elősegítése:
 - belső vámok eltörlése
 - egységes súly- és mértékrendszer
 - infrastruktúra fejlesztése (út-, híd- és csatornaépítések)
- **Manufaktúrák** fejlesztése:
 - állami hitelek és megrendelések

Terjeszkedés

- állandó háborúk -> Franciaország vált a legerősebb **nagyhatalommá**
- Terjeszkedés Európában
 - cél: Franciaország határa a Rajna legyen
 - két tartomány: **Elzász, Lotaringia**
- Gyarmatosítás
 - Észak-Amerika:
 - **Louisiana** – Mississippi mentén
 - **Québec** (Kanada) – Szent Lőrinc-folyó mentén
 - **India**

A **nagyhatalmi szerep, tekintély, a presztízs, az állandó háborúk, a fényűző udvar** és a **kegydíjak** rendszere **hatalmas kiadásokkal** járt, ami miatt állandósult a **pénzügyi válság. 1715-ben** XIV Lajos, halálakor egy **kivérzett és éhező** országot hagyott hátra.

Összefoglalás

Fogalmak

- aranyéhség:** középkor végén kialakult **nemesfémhiány Európában**, ami beindította a földrajzi felfedezéseket
- geocentrikus világkép:** elmélet, mely szerint **a Föld a világmindenség központja**, a többi égitest körülötte kering;
- konkvisztádor:** spanyol **gyarmatosító/hódító**, általában elszegényedett nemesek vagy szimpla bűnözők
- gyarmat:** olyan, **tőkés állam által leigázott terület**, amit a meghódító hatalom tőkebefektetési területként használ
- atlanti háromszög:** a XV-XVI században kialakult világkereskedelem (háromszög alakjára utaló) elnevezése; **Európából luxuscikkek és megmunkált áru** áramlik **Amerikába**, ahonnan **nemesfémek, valamint gyarmatárúk** (pl.: dohány, kávé) érkeznek; **Afrikába** pedig (Európából jövő) **olcsó alkoholért és fegyverekért cserében rabszolgákat visznek Amerikába**
- infláció:** gazdasági jelenség, ami során nagyon **nagy mértékben bocsátanak ki pénzt**, az **árak e miatt megnőnek**, viszont a bérek nem, így a **bérek elértéktelenednek**
- kapitalizmus:** **befektetett tőkén, bér munkán és magántulajdonon** alapuló gazdasági rendszer
- részvény:** részvénytársaságból **megvásárolható részesedés**, osztalék a részvények arányában vehető ki
- tőzsde:** **zárt és szabályozott piac** részvények és áruk kereskedelmére
- bróker:** tőzsdei üzletkötők (kereskedők)
- manufaktúra:** **munkamegosztáson** alapuló üzem, ahol egy-egy munkafolyamatot, egy-egy, **szakértelemmel nem rendelkező munkás** végez
- bekerítés:** az a folyamat, ami során a nagybirtokosok **először a közös, majd bérlőik legelőit elkerítették**, saját juhlegelőik számára
- polgárosodás:** a vállalkozó nemesség, a parasztság és a városi polgárság összeolvadásának folyamata
- humanizmus:** emberközpontúságra (human) épülő **filozófiai irányzat**, a **reneszánsz eszmei hátterét** biztosította
- reneszánsz:** társadalmi, kulturális, eszmei forradalmi mozgalom az újkor kezdetén; **megkérdőjelezte az egyház szellemi uralmát**; az **ókori műveltség és művészetek** kerülnek középpontba
- katolikus búcsú:** a bűnökért járó büntetés elengedése a gyónás után végzett bizonyos vallási cselekményekért
- búcsúcédula:** pénzért árusított bűnbocsánat

reformáció: hitújítás; mozgalom, a **katolikus egyház elvilágiasodása ellen;** a keresztény egyház megújítására törekedett; a protestáns egyházak kialakulásához vezetett

dogma: alapvető vallási tanítás, az adott egyház által elfogadott **kötelező érvényű hittétel.**

szekularizáció: az a folyamat, amely során megszűnik a vallás társadalomra gyakorolt hatása

cölibátus: papi **nőtlenység**

predestináció: **előre elrendelés elve,** mely szerint Isten **születésünk előtt üdvösségre vagy kárhozatra választott** minket

zsarnokölés elve: az az elmélet, amely szerint a **király feladata a nép érdekében cselekedni,** és ha nem így tesz, akkor **megfosztható hatalmától**

presbiter: a **lelkészek munkáját ellenőrző** világi egyházfelügyelő

konzisztórium: presbiterekből álló tanács, melynek feladata a **híveket ellenőrizni**

Szentháromság: tanítás, mely szerint Isten három személyben létezik: **Atya, Fiú és Szentlélek**

ellenreformáció: a reformációra érkező katolikus válasz azon elnevezése, mely szerint a katolikus egyház megújulási folyamata egy **jól szervezett támadás a reformáció ellen**

katolikus megújulás: a reformációra érkező katolikus válasz azon elnevezése, mely szerint a katolikus egyház és a tanítások békésen megújulnak

index: tiltott könyvek jegyzéke

inkvizíció: egyházi intézmény az eretnokségek kiirtására

barokk: XVI-XVIII századi művészeti stílus; mely **érzelmekre, képzeletre ható látványvilágra** törekedett díszességével és hatalmasságával

abszolutizmus: kormányzati forma, mely az uralkodó korlátlan hatalmán alapszik, annak önkényuralma

hegemónia: olyan hatalmi fölény, melyben akár összes riválissal egyszerre képes küzdeni, vereség nélkül

monopólium: pár nagytőkés vállalat egyesége, mellyel a termelést próbálják egymás között összpontosítani

puritánok: **angol reformátusok** elnevezése, az angol polgárháború után a presbiteriánusokra (királlyal egyezséget keresők) és az independensekre (Cromwell hívei) szakadtak

gavallérok: az angol polgárháború folyamán a királyhoz hűséges (túlnyomó részt) nemesek neve

kerekfejűek: az angol polgárháború folyamán a parlament híveinek neve

vasbordájúak: a kerekfejűek Oliver Cromwell által átszervezett, modernizált haderő

lordprotektor: az Angol Köztársaság államfőjének (Cromwell) tisztsége

hugenották: **franciaországi reformátusok** elnevezése a XVI. század közepétől

bürokrácia: hivatalokkal (és benne dolgozó hivatalnokokkal) működtetett közigazgatási gépezet

intendáns: vidéki közigazgatást felügyelő, király által kinevezett küldött

merkantilizmus: **Jean-Baptist Colbert által megalkotott gazdaságpolitika** a XVII században; lényege az **exporttöbblet**, amit **védővámokkal** és a **hazai ipar támogatásával** értek el

védővám: adott hazai áru védelmére nagy mértékű behozatali vámok a külföldi árura

Események

százéves háború (1337-1453): háborús konfliktus Franciaország és Anglia között, a Franciaországi angol területek birtoklásáért; **francia győzelemmel** zárult

rózsák háborúja (1455-85): angol trónutódlási háború a Lancasterek és a Yorkok között, melynek végén a Tudor-ház jutott trónra

tordesillasi szerződés (1494): az Európán kívüli területek (világ) Spanyolország és Portugália közötti felosztásáról szóló szerződés

reformáció (1517-): a katolikus egyház megreformálására törekedő mozgalmak

paviai csata (1525): a „lovagkor utolsó csatája”; spanyol győzelem a franciákkal szemben

zaragozai szerződés (1529): a tordesillasi szerződést módosító szerződés az azt követő felfedezéseket figyelembevéve

ágostai hitvallás (1530): a (-z evangélikus) hittételek kidolgozása

tridenti zsinat (1545-63): egyetemes zsinat, a katolikus egyház megreformálására

augsburgi vallásbéke (1555): a Német-római Birodalomban folyó vallásháború lezárása, ami kimondta, hogy **aki a föld, azé a vallás**

vallásháború (1562-98): politikai és vallási ellentétek miatt kirobbant háború Franciaországban; Bourbon-család vs Valois-család

németalföldi szabadságharc (1566-1609): gazdasági, politikai és vallási okok miatt kirobbant háború a németalföldi nemesek és a spanyol trónt közt

Szent Bertalan éjszakája (1572): a vallásháború során történt békekísérlet, mely során Bourbon Henrik és Valois Margit házasodott volna össze, ám a Valois-k és híveik, hugenották százait mészárolták le

utrechti unió (1579): németalföldi területek szövetsége a Habsburgok ellen; a mai Hollandia alapja

nantes-i ediktum (1598): rendelet, mely Franciaország déli területein, részleges vallásgyakorlást engedélyezett az ott élő hugenottáknak

rövid parlament (1640): skót lázadás miatt összehívott parlament; I Károly berekesztette, mivel a képviselők sérelmeiket kezdték el rajta sorolni

hosszú parlament (1640): skót győzelmek után ismét összehívott parlament, amin kimondták, hogy **a király nem oszlathatja fel őket**, ám ezt a **király nem írta alá**, helyette katonailag próbálta feloszlítani, aminek végén (ha ideiglenesen is, de) kikergeti Londonból a parlament és a (parlamentet támogató) Londoni lakosság

angol polgárháború (1642-48): polgárháború a királpártiak (gavallérok) és a parlamentet támogatók (kerekfejűek) között Angliában

csonka parlament (1648): parlament, amelyből **Cromwell eltávolíttatta** azokat **a képviselőket, akik tiltakoztak a király kivégzése ellen** (presbiteriátusok)

Fronde (1648-52): polgárháború, mely a királpártiak győzelmével zárult

Stuart-restauráció (1660-88): Cromwell halála után visszahívták a Stuart-okat, ám ők ismét abszolutizmusra törekedtek, így a dicsőséges forradalommal végleg „leváltották” őket

Személyek

Bartolomeo **Diaz:** portugál felfedező, aki eléri a **Jóreménység-fokát**

Vasco da Gama: portugál felfedező, aki Afrikát megkerülve eléri **Indiát**

Kolumbusz Kristóf: olasz felfedező spanyol támogatással, eléri a Bahamákat és így **felfedezi Amerikát**

Amerigo **Vespucci:** olasz kereskedő és felfedező, aki **rájön, hogy Kolumbusz új földrészt fedezett fel**

Fernando **Magellán:** portugál felfedező, kinek egyik hajója **körbeutazza a Földet**

Hernando **Cortez:** spanyol konkvisztádor, aki **megdöntötte az Azték Birodalmat**, és létrehozta a mai Mexikó elődjét

Francisco **Pizarro:** spanyol konkvisztádor, aki **megdöntötte az Inka Birodalmat**

Sir Francis **Drake:** angol, lovaggá ütött **kalóz**

X Leó: pápa, búcsúcéduláiról ismert

Luther Márton: német Ágoston rendi szerzetes és egyetemi tanár; az **evangélikus egyház alapítója**

Kálvin János: francia prédikátor; a **református egyház alapítója**

Szervét Mihály: spanyol orvos; az **antitrinitárius egyház alapítója**

Münzer Tamás: radikális német prédikátor; az **anabaptista vallás alapítója**

Loyolai (Szent) Ignác: baszk katona; a **jezsuita rend alapítója**

III Frigyes: Német-római császár

Habsburg Miksa: Német-római császár, **megszerzi Burgundiát és Németalföldet** a Habsburg családnak

I (Szép) Fülöp: **Spanyolországot megszerzi** a Habsburg családnak

I/V **Károly:** spanyol király, Német-római császár a spanyolok hegemoniája idején

II **Fülöp:** spanyol király, a **spanyol ági Habsburgok** tőle származtatódnak

I **Ferdinánd:** Német-római császár, az **osztrák ági Habsburgok** tőle származtatódnak

Tudor-család: angol uralkodóház, mely a rózsák háborúja után jut trónra

VII Henrik: első Tudor király

VIII Henrik: Tudor király, **anglikán egyház megalapítója**

Véres Mária: rekatolizációt hirdető angol királynő

I Erzsébet: Anglia nagyhatalmi státuszát létrehozó, (utolsó) Tudor uralkodó

Stuart Mária: I Jakab édesanyja, akit I Erzsébet 20 évig börtönbe zár, majd lefejeztet

William **Shakespeare:** angol **drámaíró**, az európai irodalom egyik legfontosabb alapja

Stuart-ház: skót-angol uralkodóház

I Jakab: első Stuart király

I Károly: Stuart király, polgárháború végén lefejezik

Oliver Cromwell: angol **hadvezér és diktátor**

II Károly: Stuart király a Stuart-restauráció idején

II Jakab: Stuart király a Stuart-restauráció idején

Valois-család: francia uralkodócsalád

I (Valois) Ferenc: francia király

Bourbon-család: francia uralkodócsalád

IV (Bourbon) Henrik: francia király

XIII Lajos: francia uralkodó, **aki helyett államminisztere kormányzott**

Richelieu bíboros: XIII Lajos államminisztere

XIV Lajos: „Napkirály”, francia uralkodó

Mazarin bíboros: XIV Lajos gyermekkorában kormányzó államminiszter

Jean-Baptist **Colbert:** francia pénzügyminiszter, a **merkantilizmus atyja**

Évszámok

1337-1453: százéves háború

1455-85: rózsák háborúja

1479: Spanyolország Egyesülése

1490: rekonkvizta vége

1492: Kolumbusz Kristóf – Amerika

1494: tordesillasi szerződés

1498: Vasco da Gama – India

1509-47: VIII Henrik

1515-47: I (Valois) Ferenc

1517.okt.17: reformáció kezdete

1516/19-1556: I/V Károly

1519-22: Magellán - Föld

1525: paviai csata

1529: zaragozai szerződés

1530: ágostai hitvallás

1540: jezsuita szerzetesrend

1545-63: tridenti zsinat

1555: augsburgi vallásbéke

1558-1603: I Erzsébet

1562-98: vallásháború

1566-1609: németalföldi szabadságharc

1572: Szent Bertalan éjszakája
1579: utrechti unió
1588: Nagy Armada
1589-1610: IV (Bourbon) Henrik
1598: nantes-i ediktum
1602: Virginia: angol gyarmat
1609: Hollandia
1610-43: XIII Lajos
1614-(1789): nincs rendi gyűlés
1625-1649: I Károly
1628: Jogok kérvénye (Petition of Rights)
1640: rövid parlament
1640: hosszú parlament
1642-48: angol polgárháború
1648: hivatalos Hollandia (30 éves háború vége)
1643-1715: XIV Lajos
1648: csonka parlament
1648-52: Fronde
1649: I Károly kivégzése
1649-58: Cromwell diktatúrája
1651: hajózási törvény (Navigation Act)
1661: központosítás
1660-88: Stuart-restauráció
1688: dicsőséges forradalom
1685: nantes-i ediktum visszavonása